

Identificatie: een dynamische benadering van identiteitsvorming

Cor Hoffer

(Gepubliceerd in: *Interculturele Jeugd- en Opvoedhulp. Een cultureel venster op de hulpverlening aan migrantenjongeren en hun gezinnen*. Redactie: H. Sarneel. Delft: Eburon, 2012: 115-120.)

Inleiding

In deze paragraaf wordt ingegaan op het begrip *identiteit* en geanalyseerd wat dit betekent voor autochtone en allochtone Nederlanders. Voor de jeugdzorg is dit van belang, omdat een mogelijke problematische identiteitsvorming kan samenhangen met sociale en psychische problemen bij jongeren en hun ouders.

Identiteit en identificatie

Ketner (2008) onderscheidt drie aspecten aan het begrip *identiteit*: ten eerste de karakteristieken van een persoon (geslacht, leeftijd, et cetera), ten tweede de persoonlijkheid van dit individu en de ideeën die anderen hebben over hem of haar als persoon en ten derde het individuele bewustzijn van een persoon.

In recente beschouwingen over de positie van allochtone Nederlanders wordt vaak, al dan niet impliciet, uitgegaan van het bestaan van een herkenbare en vaststaande Nederlandse *cultuur* en *identiteit*.¹ Het gaat dan om een statische benadering van deze concepten, waarbij ook een relatie wordt gelegd met het begrip *etniciteit*. Obdeijn en Schrover (2008) schrijven in dit verband:

‘Indien etnische identiteit als een statisch begrip wordt opgevat dat duidelijk omschreven kan worden, dan kan de etnische identiteit van een groep migranten afgezet worden tegen de etnische identiteit van de Nederlander.’

In de 19e eeuw ontstonden nationale staten. Het streven naar het vaststellen van een Nederlandse identiteit is daartoe te herleiden. In het concept van de natiestaat werd deze – en ook haar bevolking – gekenmerkt door één taal, munteenheid, rechtssysteem, centraal gezag en het liefst één religie en één cultuur (Obdeijn & Schrover 2008). Met deze opvatting hangt een monistisch mens- en wereldbeeld samen: het geloof dat er maar één Nederlandse leefwijze en identiteit is (Gowricharn 2004). Ghorashi (2006b) omschrijft die identiteit als volgt:

‘Tot voor kort was de Nederlandse identiteit weinig expliciet, maar toch was er een impliciete, onuitgesproken notie – van gedragscode en uiterlijk – aanwezig over wie wel of niet een “echte” Nederlander was. De Nederlandse burger heeft een lichaam en een religie, ofwel is wit met een joods/christelijke achtergrond.’

Naast het concept van de natiestaat is het benadrukken van etnische identiteiten volgens Ghorashi ook terug te voeren op de Nederlandse verzuiling¹:

‘Het denken in culturele contrasten staat in het verlengde van de verzuilingsgeschiedenis. De constructie van zuilen heeft in Nederland jarenlang

¹ Zie in dit verband ook Van Rossem 2011, die stelt dat de verzuiling mede voortkwam uit het verzet van de rooms-katholieken en de gereformeerden in de 19e eeuw tegen de liberaal-burgerlijke idee van de moderne natiestaat.

het denken gestuurd. Het lijkt in Nederland bijna onmogelijk om de individuele migrant los te zien van zijn culturele en/of etnische categorie.'

Gowricharn (2004) constateert dat er de laatste jaren een toenemende druk op allochtone Nederlanders wordt gelegd om de veronderstelde Nederlandse cultuur over te nemen:

'De officiële termen zijn integratie, assimilatie, aanpassing, maar in rond Hollands gaat het om een grootscheepse culturele witwasoperatie. Afwijkende zeden en gewoonten bij de opvoeding van kinderen, de keuze van de woonwijk, de kledingdracht, de gesproken thuistaal, de contacten met het land van herkomst, de partnerkeuze, het televisiekijkgedrag en dergelijke worden maximaal geproblematiseerd.'

Volgens hem heeft dit streven naar assimilatie – overnemen van de veronderstelde Nederlandse identiteit en opgeven van de veronderstelde identiteit van het land van herkomst – ook te maken met loyaliteit. Er wordt 'loyaliteit gevraagd aan één manier van leven, namelijk de juiste' (Gowricharn 2004).²

De statische benadering die achter de idee van een Nederlandse identiteit (en cultuur) en het streven naar assimilatie schuilgaat strookt niet met de werkelijkheid. Daarmee wordt namelijk voorbijgegaan aan het feit dat 'identiteit' in de sociale interacties van menselijke individuen inhoud wordt gegeven en verandert.

De dynamiek van identiteitsvorming manifesteerde zich bijvoorbeeld in de discussies in de media die volgden op de uitspraak van prinses Máxima in het najaar van 2007 dat 'de' Nederlander niet bestaat. Over die discussies schrijven Obdeijn en Schrover (2008):

'Het dagblad Trouw riep de lezers op om te definiëren wat die Nederlandse identiteit was. Niet geheel verbaasd leidde dat tot weinig eensgezindheid. Wat door de een als typisch Nederlands werd aangemerkt (één koekje bij de koffie), werd door een volgende lezer als typisch Hollands (en als niet-Brabants of niet-Limburgs) gekwalificeerd. Opmerkelijk is hoe vaak het fietsen (tegen de wind) als typisch Nederlands werd genoemd. De fiets is nauwelijks ouder dan een eeuw en ook in andere landen van de wereld, zoals China, wordt veel gefietst.'

Evenals 'de' Nederlandse identiteit is ook 'de' identiteit van allochtone Nederlanders veranderlijk en meerduidig. Gowricharn (2004) illustreert dit aan de hand van het leven van Surinaams-Nederlandse Hindoestaanse jongeren in Nederland. Hij signaleert onder hen 'het ontstaan van twee ogenschijnlijk tegenstrijdige loyaliteiten: een toenemende identificatie met de Indiase filmcultuur en tegelijkertijd met de Nederlandse democratische cultuur.'

Gowricharn legt dit als volgt uit. Hoewel de eerste generatie Surinaams-Nederlandse Hindoestanen een sterke band had met het vaderland Suriname, blijkt de tweede generatie min of meer 'cultureel af te drijven van dat land' en zich meer te oriënteren op India, het land van hun verre voorouders. Bij deze overdracht van Indiase waarden en normen speelt de Indiase filmindustrie – 'Bollywood' – een belangrijke rol. Via televisie en internet bereiken de Indiase films deze jongeren. Daarmee krijgen zij volgens Gowricharn naast schoonheidsidealen, modetrends, dans- en converstatiestijlen ook opvattingen over gezag, de rol van de ouders en emoties

overgedragen: 'Bollywood biedt herkenning en identificatie, trots en eigenwaarde, kortom, culturele identiteit.'

Tegelijkertijd signaleert Gowricharn bij Surinaams-Nederlandse Hindoestaanse jongeren, maar ook onder leden van de eerste generatie Surinaams-Nederlandse Hindoestanen en andere allochtone Nederlanders, veranderingen 'die aansluiten bij de democratische waarden van de moderne samenleving'. Daarbij doelt hij op 'processen die ook het lot van de autochtone bevolking hebben bepaald, zoals de individualisering en de grotere sociale gelijkheid tussen mannen en vrouwen die daarmee gepaard gaan.' In zijn ogen is de jongere generatie allochtone Nederlanders dankzij het gestegen onderwijsniveau versneld opgenomen in 'deze vorm van modernisering':

'Zij leven in netwerken die afwisselend bestaan uit leden met dezelfde culturele achtergrond en soms gemengd zijn. En zelfs als dat niet het geval is, gebruiken ze als voertaal meestal Nederlands. Via gsm, e-mail en internet maken en onderhouden ze contacten.'

Door deze ontwikkelingen veranderen volgens Gowricharn de traditionele gezagsverhoudingen in Surinaams-Nederlandse hindoestaanse gezinnen. De jongere generatie geeft blijk van een toenemende behoefte aan privacy en vrijheid, terwijl de ouders – en met name de vaders – zich gedwongen zien steeds meer te luisteren naar de wensen van de kinderen:

'Er is een verschuiving te zien van een afnemend gezag van de ouders ten gunste van jongeren, naar het gesprek als communicatiemiddel tussen de generaties en een meer gelijkwaardige positie van vrouwen ten opzichte van mannen.'

Ook op religieus gebied ziet Gowricharn veranderingen:

'Van veelal traditionele hindoegeestelijken wordt verlangd dat ze hun diensten in het Nederlands aanbieden. Met ouderwetse interpretaties van religieuze teksten nemen de jongeren geen genoegen meer. Ook de traditionele voorstelling van de vrouw als onderdanig en dienend wezen wordt terzijde geschoven, en het is niet ongebruikelijk dat de jongere generatie tijdens plechtigheden in discussie gaat met de religieuze voorganger.'

Gowricharn ziet soortgelijke ontwikkelingen onder andere allochtone jongeren in Nederland en concludeert:

'De allochtone jongeren ontwikkelen zich verder, lossen weliswaar en gebruikmakend van moderne technologie, en vormen hechte netwerken van personen die dezelfde leefstijlen en smaken ontwikkelen, en aldus eenzelfde groepsidentiteit uitdragen. Tot die netwerken behoren overigens steeds meer autochtone jongeren die als partner, vriend(in) of belangstellende worden opgenomen in de lokale en mondiale groepsvorming. Het bestaan van meerdere identiteiten, smaken en leefwijzen gaat dus makkelijk samen, mits een aantal democratische waarden wordt gedeeld.'

Het pleidooi voor een dynamische benadering van identiteit wordt onderschreven door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in haar rapport

Identificatie met Nederland. De Raad formuleert dit in termen van een ‘perspectiefwisseling’ en vervangt in dat kader het begrip *identiteit* door het begrip *identificatie*. Volgens de Raad omvat ‘identificatie met Nederland’ drie processen:

- *Functionele identificatie.* Door werk en activiteiten in de vrije tijd leggen burgers contacten en communiceren zij met medeburgers met andere culturele en religieuze achtergronden. Daarbij staat de gemeenschappelijkheid van werk of het gedeelde lidmaatschap van een vereniging voorop en niet iemands afkomst. Dit wordt aangeduid als ‘de-etnificeren’.
- *Normatieve identificatie.* Enerzijds mag van nieuwkomers worden verlangd dat zij zich aanpassen aan in Nederland geldende waarden en normen. Anderzijds dienen autochtone Nederlanders bereid te zijn om die waarden en normen aan te passen. Het is van belang in te zien dat identiteiten dynamisch zijn.
- *Emotionele identificatie.* Burgers kunnen zich verbonden voelen met het land waar zij of (één van) hun ouders zijn geboren en met Nederland.

De auteurs van het WRR-rapport realiseren zich dat identificatie met Nederland een zaak van lange adem is. Voor een belangrijk deel dienen burgers er zelf vorm aan te geven. Tegelijkertijd pleit de Raad voor overheidsmaatregelen, zoals het bieden van gelijke kansen voor iedere burger en het stimuleren van contacten tussen burgers via het onderwijs.

Het WRR-rapport werd met lof, maar ook met kritiek ontvangen. Pleitbezorgers van een statische benadering van identiteit en cultuur staan daarbij tegenover hen die oog hebben voor de dynamische aspecten van beide begrippen.

Identificatie in de praktijk: een voorbeeld³

Een concreet voorbeeld van de dynamiek van identiteitsvorming ofwel identificatie is te lezen in een artikel van Geerdink in het *Volkskrant Magazine* van 21 januari 2012. Daarin staat het levensverhaal van een Turks-Nederlandse man van 27 jaar. Hij is in het noordoosten van Turkije geboren en op zijn tiende naar Friesland gemigreerd. Zijn ouders zijn alevitisch.⁴ Tijdens zijn gecombineerde hbo- en universitaire studie in Amsterdam werd hij geconfronteerd met de maatschappelijke en politieke polarisatie in Nederland na de moord op Theo van Gogh. Hij voelde zich gedwongen zich over zijn moslimgeloof – het alevitisme dus – uit te spreken. Maar hij wilde daarmee niet de suggestie wekken dat sunnitische of shî’itische moslims de moord zouden goedkeuren.

Op dat moment moest hij voor zijn studie enige tijd naar Schotland, Mexico en Canada. Daar werd hij als Nederlander gezien. Eenmaal terug in Nederland werd hij weer hij als moslim en Turk gezien. Dat stoorde hem. Omdat hij de politieke polarisatie in Nederland inmiddels beu was, ging hij in 2008 naar Izmir in West-Turkije. Daar hoopte hij op een warm onthaal, maar hij belandde er in een identiteitscrisis. Hij vertelt:

‘Ik doolde door de stad en voelde me zo eenzaam. Ik was bij familie, maar voelde geen echte aansluiting bij ze, ik was door al die jaren in Nederland al lang niet meer een van hen.’

Min of meer bij toeval kwam hij terug in Nederland en vond een baan in Amsterdam. Hij zegt:

'Ik bloei. Het politieke klimaat is in Nederland nog hetzelfde, maar ik heb me de afgelopen twee jaar ontwikkeld. Ik betrek de discussies niet meer op mezelf, ik heb geaccepteerd dat ik niet als Nederlander wordt gezien. En ik heb geleerd dat je identiteit geen vaststaand iets is, tenminste, de mijne niet. Wie je bent, is altijd in ontwikkeling. Nu heb ik een balans gevonden. Ik ren niet meer weg voor mezelf, zoals toen ik naar Turkije ging.'

Dynamiek van identiteit

Net als cultuur (zie hoofdstuk 2) kent het begrip 'identiteit' statische en dynamische aspecten. Enerzijds krijgt de identiteit van een individu inhoud en vorm door een combinatie van biologische en sociaal-culturele factoren. Iemand heeft bepaalde aangeboren eigenschappen en kenmerken, maar wordt ook een bepaald persoon door de manier waarop familie en anderen hem of haar zien. Anderzijds maakt een individu ook keuzes in wat hij of zij wil zijn of in wat hij of zij denkt dat anderen vinden dat hij of zij moet zijn. Dit zijn complexe maar ook normale processen die bij de groei van ieder individu horen.

Een complicerende factor in identiteitsvorming is migratie. Dat doet zich bijvoorbeeld voor bij individuen die op jonge leeftijd van het platteland naar een stad verhuizen. Zij worden geconfronteerd met geheel andere subculturele omstandigheden dan zij van huisuit gewend zijn. Daarin zal de stedelijke nieuwkomer zijn weg moeten zoeken. Een soortgelijk proces doet zich – soms in versterkte mate – voor bij individuen die met migratie uit andere samenlevingen en culturen te maken hebben. Bijvoorbeeld iemand, die zelf elders is geboren en opgegroeid, maakt na migratie kennis met een andere culturele omgeving. Of iemand is, anders dan zijn ouders, in Nederland geboren. Hij krijgt thuis te maken met een specifieke sociaal-culturele context en zal zijn weg moeten zoeken in verschillende culturele situaties. Hoe deze processen zullen uitpakken hangt af van het individu en zijn specifieke omstandigheden. Soms kunnen dergelijke processen gepaard gaan met psychische problemen of deze problemen versterken. Het is van belang dat hulpverleners en andere professionals – zoals leerkrachten – die met zulke jongeren te maken krijgen, inzicht hebben in deze processen en de daarmee samenhangende problemen.

Deze tekst is gebaseerd op het boek *Psychische ziekten en problemen onder allochtone Nederlanders: beleving en hulpzoekgedrag* van C. Hoffer dat in 2009 is gepubliceerd. Voor details van gebruikte literatuur wordt naar dit boek verwezen. Daarnaast is gebruik gemaakt van het boek *Wie zijn wij?* van M. van Rossem (2011).

¹ Bartels (2003) stelt dat *cultuur* en *identiteit* wel met elkaar samenhangen maar niet hetzelfde zijn. Identiteit heeft betrekking op het markeren en ervaren van verschillen tussen bevolkingsgroepen, waarvoor bepaalde elementen uit een cultuur worden ingezet. Daarbij kunnen die culturele elementen overigens ook veranderen.

² Dit loyaliteitsaspect manifesteerde zich in 2006 en 2007 publiekelijk in de discussie over de dubbele nationaliteit van politici als de Marokkaans-Nederlandse Aboutaleb en de Turks-Nederlandse Albayrak. Daarbij werd er door Wilders aan getwijfeld of het hebben van een dubbele nationaliteit wel samengaat met loyaliteit aan Nederland.

³ Zie voor meer voorbeelden: Hoffer 2009, hoofdstuk 6.

⁴ Zie voor uitleg over het alevitisme hoofdstuk 4.